

hogy a leveleket csak akkor fogod átadni ha jónak látod azt egészen belátásodra bízom, azt egyébiránt nem bízom arra, legalább kérlek hogy ebben, az én óhajtásomat kövesd azaz: hogy megjárva azon egyetemeket Karlsbadba jőjj.

Mintán én magam csak augst 1-én megyek oda s az egész holnapot ott töltöm, ne légy semmiként akadályozva terveidben, még azon esetben is ha Königsbergben a semester végéig maradnál, még ráérsz utazásodra s ha tanulmányaidat azon egyetemen folytatni nem akarod az talán nem is szükséges, ámbár jó hogyha már ott egy idődet felhasználva, legalább az ott honos irányt és methodust tökéletesen megismered. — A jövőről időnk lesz szólni, ha haza jössz, röviden most csak azt mondom, hogy az általad kifejezett nézetek, miként a szellemi haladást minden vasutnál s más anyagi érdeknél fontosabbnak tartasz egész kiterjedésében osztom. — Igaz ez mindenütt s főkép hazánkban, hol még az anyagi haladás csak ugy lehetséges, ha a szellemi kifejlődésünk kíséri, — és életemnek ezen meggyőződés adja meg irányát. Azonban minden pályák közt, melyeket ember választhat nincs egy hálátlanabb. Még köszönetet sem várhatni — én legalább így tapasztaltam. Ha tehát magad szánod magadat az ösvényre, örömmel üdvözöllek azon s támogatni foglak tehetségem szerint; azonban mielőtt végkép határozunk bőven meg kell beszéltnünk s hosszasan meggondolnunk a dolgot. 21 éves korában még a világ legnagyobb philosophusa sem állhat jót magáért, hogy soha azon dolgok után vágyódni nem fog melyeket a szellemi haladásra fáradvá, szerezni nem lehet. — De minderről szólunk, ha majd találkozzunk, most addig is ha más dologd nincs írjal mentül többször. Most tudom, hogy nem jól érzed magadat inkább vágyódom leveleid után, mint máskor. — De most elég mára. Tisza szól és pedig ellenem közsörtüli torkát s bármi ostoba legyen legalább hallgatni kell. Tehát isten áldjon meg s tartson kedves fiam.

Szerető apád
Eötvös

Közli: MORVAY GYŐZŐ.

ALLEGÓRIA-E A LEDÖLT DIÓFA ?

Az IK. ez évi harmadik füzetében (345. l.) Waldapfel József azt állítja, hogy Baróti Szabó Dávid *Egy ledölt diófához* c. költeményét Szvorényitól kezdve az én *Szemelvények a nemzeti líra köréből* c. könyvemig, sőt azon túl Négyesy, Beöthy, Császár is rosszul magyarázzuk, mert az «közvetlen lírai szemlélés», s ezt az allegóriai belemagyarázás ellaposítja. Hogy mégis, akik foglalkoztunk vele, úgyszólván valamennyien allegóriának fogtuk fel, annak oka Tompa, akinek az ötvenes-hatvanas években írt hazafias allegóriái ebbe az irányba terelték az elméket.

Először is nézzünk szemébe az utóbbi állításnak. Valóban csak a Tompa kora volt oly fogékony az allegória iránt? S nem egyszersmind a

Barótié is? Híszien a klasszikus irodalomnak kedvelt műfaja volt az allegória s nevezetesen Horatius és Vergilius, akiket Baróti Szabó tanulmányozott, bőven éltek vele. A barokk képzőművészet is éppen későbbi korában, mely a B. Sz. idejéhez közel esett, egészen a modorosságig szerette allegóriában kifejezni gondolatait. Alkaios allegóriája, mely az államot tengeren hanyóóó hajóhoz hasonlítja, Horatiuson keresztül Zrinyitól egészen Virág Benedekig kedvelt motívuma volt a költői irodalomnak. Magának B. Sz.-nak idilljei — Vergilius nyomán — voltakép mind allegóriák: a természeti jelenségek alatt emberi viszonyok lappanganak. Más költeményeiben is szereti természeti jelenségek párhuzamával magyarázni a honi állapotokat. Sőt már a «dőlésre hanyatlott fa» is előfordul egy régibb költeményében, az 1788-ban (két évvel a *Ledött diófa* előtt) *Idősb. b. Ráday Gedeon írhoz* írt episztolájában.

Igy rohanunk vesztünkre magunk! Így vágjuk alattunk
A dőlésre hanyatlott fát. — Népünknek az ügyét
Olyannak képzem, valamint a fiszta folyamnak
Sorsát: mely mihelyest köves árkát messzehaladván
Kezd agyagos földet nyalogatni, kivetkezik első
Lzéből s kristályából. Ha beléje szakadnak
Már felesebb zákányos erek: mely tócsa, minémű
Pöcze fog a nevezett gyöngyvízből válni? Ha végre
Már testesb folyamathá leszáll, vagyis önmaga többes
Agra hasad: kivesz úgy-e s nevét nem tartja tovább fenn?
Mennyi nemes nemzet járt így! Mint a nap az égen,
E földön szintúgy ragyogott; most nyomja setétség,
Tös-töböl oda van. De hogyan? Nem fegyverek ölték,
Nem fojtotta mirigy, nem sorvasztotta nagy éhség.
Ah, nyomorult vesztének okát, im Ráday látod
Mibennünk, onokáinkban és régi nemünknek
Megkeverésében.

Ez az episztola úgy tekinthető, mint első fogalmazása azoknak a gondolatoknak, amelyek később a *Ledött diófa*-ban is kifejezésre jutottak. A ledölt fa, a megööl mirigy: a nemzetet fojtogató belső baj tehát már régóta foglalkoztatja B. Sz. képzeletét, mielőtt a *Ledött diófa*-t megírta. Nem oly közvetlen élmény volt tehát nála a kidölt fa látása a költemény íráskor, mint W. fölteszi. Hogy ugyesen adta neki a közvetlen élmény színét, készséggel elismerjük.

De a költemény allegória volta mellett azt is bizonyítéknak tekintem, hogy költőtársai is úgy értették. W. egy könnyed mozdulattal elutasítja e bizonyítékot, mondván, hogy nem akarja magát a pusztuló fa képének költészetünkben való további szerepétől befolyásolni. Ez álláspontban nem osztozom. Virág hét évre Berzsenyi költeménye után ezt írja *Gr. Guadányi József magyar lovas generálisnak* c. költeményében:

Boldogságunknak képzeltük napjait! és im!
Mely kárba döntött egy kis időszakasz!
Nézzed eme szép körtvély fát, mint ingadoz! oh mint
Csóválja keserves terhe alatt fejét!
Szánd meg! bélrészét a féreg rágja; ma-holnap
Kertésze véres könnyeket önt reá.

Emlékeztető Delinger Jánosnak c. költeményében pálmafához hasonlítja Magyarországot:

Kerte tág volt Hunniának,
De reá gond nem ügyelt.
Kezde benne nagy reményre
Nőni egy szép pálmafa,
Melynek árnyékán ma-holnap
Nyughatott gazdag, szegény;
A szilaj korcs kis korában
Férgeket tövébe tett;

Amit (ártatlan) gyanítani
Nem tudott, s elkornyadott.
Földre, nem fel égre, hajtá
Mind tejét, mind ágait,
Veszni tért, de nem magával,
A puhán nőtt pálmafa.
Oh gonosz kertész, te voltál
Ily siralmas kár oka!

Ismeretes Berzsenyi hasonlata a *kevély tölgyről*, melyet az északi szélvész le nem dönt, de a benne termő férgek megőrlik, valamint Tompa költeménye, a *Terepélyes nagy fa*.

Oly költemény ellenben, mely egy természeti jelenséget pusztán lírai, tehát csupán hangulati, érzelmi oldaláról ragadjon meg s ne akarjon általa gondolatot kifejezni, egészen Petőfiig ismeretlen. Csak az ő költészetében jut a természet oly jelentőségre, hogy önmagáért is érdekes, nemcsak mint emberi viszonyok tükré. Én, a magam tanító gyakorlatában, Petőfinék *Ősz elején* c. költeményét szoktam Berzsenyinek *A közelítő tél* c. költeményével párhuzamba hozni, hogy a kétféle beállítást, a hangulati és a gondolati, szemléltessem.

Abban igaza van W.-nek, hogy a költemény nem Abaúj vármegye ünnepe után kelt, hanem már 1790-ben s így valószínűleg a korona diadalünnepe előtt és nem után. A költő maga is tévedett, mikor később keletkezését 1791-re tette. Ennek azonban csak a körülményeket illetőleg van módosító hatása, magát a tartalmat nem érinti. Abban is igaza van, hogy a költemények helyes megítélésénél tanácsos felkutatni az első megjelenés helyét, mert a költemény környezete is megvilágosíthatja annak értelmét. Nem tudom azonban, mikép írhatta, hogy a kötet (Magyar Museum II. 1) egész tartalma a József önkénye alól való felszabadulás hangulatát árasztja. Az óda elhelyezése inkább mellettünk szól, hiszen közvetlen Virág *Egy hajóhoz* c. allegóriája mellett van, szinte mint annak párja; ebben pedig Virág tudvalevőleg a hajó, vagyis hazája veszedelmes helyzete miatt reszket. Hozzájuk csatlakozik Batsányinak *Virág Benedek úr társunkhoz* c. költeménye, mely szintén hazafi aggodalmának ad kifejezést.

Im nyög a hazafi most is fájdalmában,
Nem vehetvén reményt árva mivoltában,
S nem találván hazát önnön hazájában,
Csak panasz, csak jajszó zeng bús ajakában!..
Igy ha a multakat eszébe juttatja,
Arcáit öntözi szemének harmatja.
S ha ismét jövőndő napjait forgatja,
Szívét bú, gond, bánat s kétség fojtogatja.

Csak jóval ezekután jönnek a korona visszahozatalán örvendő költemények. W. nagy jelentőséget tulajdonít a «szűz virágjában» kifejezésnek. Ez azonban szerintem az ódai izgalom felfokozott nyelvén csak annyit jelent, hogy: eredeti épségében, tiszta, idegen hatásoktól ment állapotában. Tehát rokon gondolatot fejez ki az *Idősb báró Ráday Gedeon úrnak* írt,

fentebb idézett episztolával. Nem jelenti azt, hogy a haza felől most már minden veszedelem elmúlt s aggodalomra nincsen ok.

Különb is e kor költői kétség és remény közt hányódtak, hazájuk állapotát majd virágzónak, majd reménytelennek látták. Az említett episztolát is így kezdi Szabó: Virrad-e hát vagyis alkonyodunk? oh Ráday, fonnyaszt Engemet a szörnyű remegés. Berzsenyi egy év mulva visszaénekli kétségbeesését a magyar romlásán s bizvást hirdeti, hogy csak sást nemzenek a sasok, s Árpád vére nem hülhet el. *Magyarország* c. költeményében: Minden jót, valamit hint az Olymp ura... Néked az istenek Bőv mértékje pazarl büszke határidon. De így van ez más viszontagságos korokban is. Kölcsey *Hymnusa* kétség és remény közt borong, a *Szózat* írója előtt egy időben merül föl a jobb kor és a nagyszerű halál képe. Mi magunk is egy-egy technikai vívmány láttára a «korlátlan lehetőségek korát» emlegetjük, máskor Spengler *Untergang des Abendlandes* jóslatában hiszünk.

A mi korunkban az allegória, azt mondhatjuk, lenézett költői műfajjá lett, mióta a szimbolizmussal állítják szembe. Az allegória a hideg ész terméke — halljuk — kiszámított, mesterkéltsé, költőtietlen; a szimbolum az érzelem és képzelet szülötte: egyedül ez jelenti a dolgok életét, az embert környező világ misztikumát, amely maga is titok. A mi számunkra a világ csak hangulat, s a modern lírikus nem is akar egyebet kifejezni. De hogy az allegória sem mindig hideg, bár a sok gyakorlat modorossá súlyosította, hanem az ész mellett a szívnek is lehet benne része, azt épen Tompa hazafias költeményei bizonyítják ékesszólóan, de a Baróti Szabó legsikerültebb allegóriája, a *Ledőlt diófa* is.

Azt hiszem tehát, hogy nem mi, hanem W. J. esett abba a hibába, hogy a költeményt nem a költő korának, hanem a mi korunknak a szemével nézte.

ZLINSZKY ALADÁR.

MELIUSZ JUHÁSZ PÉTER A NAGYVÁRADI HITVITÁRÓL ÉS DEBRECEN FELDULÁSÁRÓL.

A magyar szellemi élet terén már a humanista irányzat tette lehetővé a protestantizmus néven ismeretes és a római egyháztól eltérő új világnézet állandósulását. Ennek kifejlődését és időbeli első megnyilvánulását azonban nagyon bajos meghatározni. Már Zsigmond király alatt a huszita hitelveknek számos magyar követőjét ismerjük. Mint minden új eszmei irányzatnak, a protestantizmusnak is időre volt szüksége, hogy egységes elvek alapjára helyezkedjék. A magyarországi protestantizmus XVI. századi történetére nézve érdekes képet nyújt például Melith Pálnak Bártfáról 1572. júl. 18-án Draskovics György zágrábi püspökhöz intézett levelének ez a része: «Hic studia satis florere, sed religio Lutherana profitetur, satsique praedicatur contra papisticam religionem... Novitates hic in nostris partibus, quae Celsitudinis vestrae aures oblectari possint, quamquod mira varietas religionis. Nam si quis ex civitate in civitatem et pago in pagum venerit,

ibi iam alia religio, doctrina... docetur» (A gr. Zichy cs. zsélyi lvt.-nak Missilesei között.)

Már a XVI. századi magyar irodalom a hitviták kora. Minden olyan adat tehát, mely erre vonatkozik, irodalomtörténeti becsü. Ezért fontosnak tartjuk, hogy a fenti levéltár Missilis levelei közül Meliusznak, a nagy magyar reformátornak alábbi két levelét közöljük, melyeknek egyike a nevezetes váradi disputáról szól.

1.

Debreczen, 1569. szept. 29.

A «Praedikator» brieri Melith Györgyöt arról értesíti, hogy csak a Szent Dénes napján tartandó váradi disputa után mehet hozzá.

Istentül minden iot kiwanok te keg:

En a maftani leveletis ertem te keg: azért im en jrtam Czaholi Ferencznek hog = e jattzek, mertt mind jsten elüt mind e3 világ elütt tibteffege nem lezen: Maftan bi3on oda mennek, de Szent Dienes napian disputationk lezen Varadon a3 atkozot Anti Chriftufokkal, azért bükseg ott lennem: Mert azt erős parancziolattal megh hagiak: Soha meeg eg' disputationk kemenib nem volt Mintt e3, ott kel lennem: S. Mihál napian Ferencz Vrammal kel f3embe lennem a3 erdü dolgabol, mertt a' penßt akkor kel meg vinni: Te keg: Irtam e3 felül: E3 vtan valamikor te keg: paranczol, mind eyel nappal keß vagiok: Te keg: Es en tolem: Ha meg tagaggia Ferencz Vram, a3 Io nem lezen: Im atte keg: fianak Melik Istvan ket könnyet kültem, te keg: Iktaffa neki:

Te keg: megboczáffon, hogy oda mast nem mehettem. Erröl irtam Pesti Vramnak, Raming Vramnak: Felet igerte a Jo3agnak a' Vak Czaholi Gyürg'enek mast: E3 vtan a' feletis meg boczáttia holta otan: Te keg: Menedeket aggion a' Debreczenieknek a3 erdü felül: A disputatio vtan oda megek, Szembe lezek te keg: Iften algia te keg: te keg: a Jo3agnak vifellie gongiat: En te keg: Apamnak, Ferencz Vramat Attiam fianac tartom: Valeté.

Debrecini: 29. Septembris An. D. 1569.

Servitor Paternitatis vestre
Petrus Melius Horhinus

(Kivül:) Egregio domino Georgio Melýtt de Briber et domino et patri suo observandissimo.¹⁾

2.

Debreczen, 1570. nov. 26.

A «Praedikator» kéri Melith Ferencet, hogy a János Zsigmond fejedelemhez intézett levelét mielőbb juttassa rendeltetési helyére, majd korholja Debreczen városának elpusztítása miatt.

Gratia et Pax.

Vram ű nag: levelet meg adak, ackiben ű nag: fok dologrol pana3olkodie, iria hogy en iriak mind en magam felül, es mind a' Varas allapottia

¹⁾ Melýth György a dalmát tengerpartról Magyarországba jöve, mint zsoldos állt Fráter György szolgálatában. Itt Csaholy-leányt vett el és a magyarországi Meléth-ág megalapítója lett. A levélben szereplő Ferenc űr nem más, mint Melýth Ferenc.

felül: Ažt is iria hogy až hit dolgárólis Iriak, ammikor irok, En te keg: külg'em, es te keg: El küldi. Ažert mastan irtam ű nag: büffeggel minden dolog felül: Te keg: külgie el: Tovabba: meg Irtam vala Imar až ű nag: levelet, hogy mondak hogy te keg: meg dulatta a' Varast El hařtatta a' barnot: Te keg: Valaki akarattia'bol ežt miette, de Satan volt: mert a' büntelent nem kellene büntetni. Valaki ažt mongia hogy nem a' feýedelmek vegezeffe až hogy a' Debreczen fohova ne mennien, fe tarczon, — cžak a' Bihar Varmegehüb: Nem igab: Mert a kiral kepeis ebbe hatta ű ket hogy ahoř Tarcžak magokat, ammit a' feýedelmek vegeztek: Ihon a' feýedelmeket te keg: fel haborittia, es őžve veřti ežzennel: Nem kel vala hertelenkedni te keg: ol modon ennek te keg. Vegere ne h..... až Isten haraggiatis te keg: feiere geriežte: Iař ac ki dulž, mert tšs meg dulatol: Esa. 31. Tš kborlok, dulok, isten oržagaba nem mentek: 1. Cor. 5. 6. 2. Cor. 6. Ežt nekem meg kel mondani: Až iften haraggia jm fel geriet: Sinak renak kialtanak az arvak őžvegek až iftenre: mint a cžerepet ig a Christus a' pürölliel őžve rontia, a' niužokat, dulokat: psal. 2. Ig řol až iften Tš feýedelmek igaffagot, es Iteletet tegetek, Iař acki až en nepemet niužzatok, fožtiatok, mint a' kenieret be nielitek: ps. 46. 50. 53. Latam hogj a' feýedelmek, ispanok, tižtartok, Synak, renak vala ež vilagi kborlok, es ežt mongiak vala: Iař ne vigetek až haragos baran eleibe: Apoc. 6. 7. 15. 17. 19.

Te keg: engem is igen řidalmažot, es ažt monta, hogy en voltam Spiraba, a' Maximiliannal, en vegeztem ežt a' dolgot: Bižön te kegel: Igen hitvan kemie volt: Mert až iften bižonsagom, hog, fem nem fem Tanacžom, kit en ű nag: meg Irtam: Ennekem te keg: iol tett Vram en kialto řo vagiok iften te latod hogy igazat mondok: Ha penig Vg nem ležen ackit mondok: Iften es a' feýedelem haraggiaba essic, bator až en orcžam pirullion meg.

Ha penig ű nag: parancžoltais e dulaft, Ugian nem kel vala mielni: mert Iob iftennek engedni, hannem mint až embernek: Noha baraniok es Juhok ežek: De e baranioknak vagion paffora, birayä a' Jefus Christus, acki až egbe vagion, es božžut al a' Juhokertt: Ežech: 34. 37. Esa: 40. 45. 51. Ioan. 10. psal. 2. 24. 51. 73.

Iften legen Itelüie mindennek amen: Debrecini 26. Novembr: Ano D. 1570.

Petrus Melius de Horhi

Bižon te keg: Job volt volna ű nag: Haraggiat le Cžündeseteni hannem fel geriežteni: mert el a' biro nala a pürül kivel a' cžerepeket el rontia. Igen io volt volna Batori Miklostül ű nag: Tanulni te keg: ű nekšs foglaltak el faluit de nem dulatot mindiart hanem a' feýedelem akart erteni.

Ha isten řava igaz. ežt elhiggie te keg; hogy a' Debreceni dulasert meg dulattia kegel: Esa. 31. Iai acki dulž, mert Ifmeg meg dulatlak: Nem kellene a' Christus řeme feniet ki verni oknekül, mert igen bannia Zach. 2. Acki až hiveket dulattia, Christus řeme feniet űti kř: Igen kegetlenkedig Pharaho a' Sidokon, de iften a' Tengerbe vežte. El vežte iften Sunnacha-reben Rabfaest a' křrubstienek kenžaffaert: Te keg: meg bocžaffon: mertt iften lattia hogy nem lehetek Nema eb, Trombi'a, kialto řo vagiok, nem mařamtul, de iftenebül řolok.

Aj ű nag: levelet te kegelmed külge vramnak, mert ű nag: Iria hogy hamar valasztat teth es a' levelet te keg külgiem kit hallot a' Mohi ember a3 Ur ű nag. levelebül.

(Kívül:) Egregio domino Francisco Melit de Briber etc. prefecto arcis Diosgurensis, domino suo honorando.

Közli: LUKCSICS PÁL.

A BOR ÉS A VÍZ PÁNTOLÓDÁSA ÉS ROKONAI.

Badics Ferenc az IK. ezévi első számában közölte az Esterházy-levéltárban talált kéziratból *A Bor és Víz a Fellebb való méltóságért és annak ell. nyéréseért, Egymás között Pántolódnak* című 1658-ban írt verseszetet. Ez a vers nyilvánvalóan nem más, mint a Mapes (Map) Walter (Gualterius) nevéhez fűzött középkori goliard-dialogusnak alaki hűségre is törekvő átdolgozása. A *dialogus inter aquam et vinum* nálunk mindenesetre sokáig nagyon népszerű volt. Egy 1793 nyaráról keltezett átdolgozását a Tóthfalusy-féle kéziratból kiadta Bernáth Lajos a Régi Magyar Könyvtár *Protestáns iskoladrámák* c. kötetében;¹ ugyanitt függelék gyanánt közölte a latin dialogust is a Wright-féle kiadás² szövege szerint. A magyar átdolgozásoknak e szövegtől és egymástól való eltérését helyenként, kivált ott, ahol az egyes strófák teljes megtelelésével szemben azoknak s ezzel a pör érveinek sorrendje különbözik, alig magyarázhatja más, mint hogy e kézírásos hagyományozás útján terjedő kedvelt verseszet szerkezete az eredetiben is sokféleképen változott. Az 1793. évi magyar szöveg kiadója is megjegyzi, hogy «a XII-ik században keletkezett eredeti nagyon sok fejen és kézen mehetett át addig, amíg 1793-ban . . . XVIII. századbeli fordítója elé került.» Nálunk az a változat lehetett az ismertebb, melyet a Badicstól közölt magyar szöveg követ. Baróti Szabó Dávid is ezt ismerte s ennek érveit írta körül részletesen, s mint Arany mondja *Irói arcképe*ben, körmönfont magyarsággal. A *Verskoszorú*ban (I. szakasza, 2. könyv 68—89. l.) *Thétis és Bakkus avagy: A Víz és Bor között támadt Pör* címen kiadott versének mind a 13 érvpárja azonos és egyenlő sorrendben is következik azokkal, amelyeket a szóban levő szöveg 4—29. verszaka magába foglal; azután megelőgszik e játékkal, melyet félig-meddig szégyell is,³ és nem nyújtja tovább.

A Badicstól közölt magyar változat bevezetése és két első páros érvelése tartalmilag pontosan megfelel a Wright-féle szöveg elejének, s a hét

¹ 1903. 231—6. l. A Bevezetés 21. lapján valószínűvé igyekszik tenni, hogy e dialógust elő is adták. Az epikus keret azonban változatlanul maradt, s azt sem tűnteti fel a kézirat, hogy annak elmondása a prologusra tartoznék.

² *The latin poems commonly attributed to Walter Mapes*. 1841. 87—92.

³ Bevezetőleg ugyan elmondja, hogy mikor a kedvelt deák-ritmusok fordítására biztatták, az Írás szentségét mocskoló tréfák miatt eleinte vonakodott. Kazinczy a Szabó védelmére a Magyar Hirmondóban közzétett magasztaló levelében (1786. okt. 25. 702. l.) a szerinte kivételesen «kivetést» érdemlő verset azzal menti, hogy másnak kedvéért fordította Sz.

versszak terjedelm szerint is hét versszaknak. A továbbiakban már legfeljebb páronként (érv és ellenérv) találhatók megfelelő strófák; ahol az egyezés megállapítható, egy versszakot mindig egy versszakkal ad vissza az átdolgozó; erre az érvek és ellenérvek szerint való tagolódás is kényszeríti. Néhány strófáról¹ korszerű hazai, sőt helyi vonatkozásai folytán is valószínű, hogy a magyar verselő betoldásai, annál inkább, mert a verszet vége felé csoportosan vannak ilyenek; ugyancsak a végsők közül egyben (33.) a Cresussal, Sámsonnal, Salamonnal, Julius császárral való példalódzások halmozása sejtet XVII. századi ízlést. A magyar és a Wright-féle latin szöveg strófái következőképen tartoznak össze:

magyar	1-7. vsz. ~	latin	1-7. vsz.	magyar	20. vsz. ~	latin	14. vsz.
	8-9. vsz. ~		26-27. vsz.		21. vsz. ~		19. vsz.
	10-11. vsz. ~		10-11. vsz.		22-23. vsz. ~		16-17. vsz.
	12. vsz. ~		8. vsz.		24. vsz. ~		28. vsz.
	13. vsz. ~		25. vsz.		26. vsz. ~		32. vsz.
	14. vsz. ~		24. vsz.		28. vsz. ~		38. vsz.
	16. vsz. ~		12. vsz.		29. vsz. ~		40. vsz.
	18. vsz. ~		22. vsz.		46-47. vsz. ~		41-42. vsz.

Különös figyelmet érdemel, hogy az 1658-ban leírt magyar vers szerzője kezdettől végig következetesen igyekszik a négyesrímű vágáns vers ritmusához is alkalmazkodni. Itt-ott persze meglehetősen kínlódik vele, de helyenként nem hangzik rosszabbul, mint Ráday Gedeonnak az ugyancsak Mapes nevéhez fűzött «korcsmadal»-t fordító és arra válaszoló strófái; pedig ezeket a «rímes-mértékes» verselés legkorábban megjelent kísérleteinek szokás tekinteni. A mértékre természetesen nem ügyel a XVII. századi verselő; ez azonban a latin vágáns versben is elmosódott, helyébe a hangsúly szerint való váltakozás lépett, amint fokozatosan gyöngült a latin beszédben is a hosszúság és rövidség erős megkülönböztetése; így ictus rövid antepaenultimára is jutott. Ezért nem egészen jogos rímes-mértékes versnek nevezni Ráday vágáns sorait sem; nem is törekedett itt másra, mint a ritmus lüktetésének nagyjából való visszaadására s a rímelés megtartására. Ugyanerre a XVII. századi verselő is igyekszik, persze gyöngébb eredménnyel; de a hetesre és hatosra való tagolódás — a latinban is egyetlen sormetszet — nála is tisztán megvan.

E XVII. századi magyar dialogusnak is fennmaradt egy másik változata a Hölischer-féle esztergomi *Költeményes régiségek gyűjteménye*² 135—44. lapján 27. sz. a. (Jankovich-féle múzeumi másolatában a 93—100. lapon) *Az Bor és Víz keőzeött nagyobb méltóságaért* (itt is így!) *való vetekeedés* címen. Ennek leírója azonban jobban hozzá volt szokva a Zrínyi-Gyöngyösi-féle epikus tizenkettőshöz, mint az eredetinek s az előtte volt magyar szövegnek egyébként épen nem idegenszerű ritmusához, s ezért a sorok első, hét-szótagú felét egy-egy szótaggal megrövidítette. Egyébként többnyire csaknem

¹ 31, 34, 38—9, 41, 43.

² V. ö. Magyar Könyvszemle 1891. 47. l.

betűről-betűre egyez a két változat. Csak a 13. és 14. vsz. helyett áll a *Költeményes régiségek gyűjteményében* a következő kettő:

Ez edgy belegezetet bár magamra vegyem,
De kolika vizitetül nem származik hiszem,
Mécsest a' keöszvényyel ha nyakadban vétem,
Te dolgajd ezek eszemben úgy veszem.

Beölcz Aristoteles szava mellettem áll,
Elmét élesétek, az igazságh feül áll,
Soha a' víz felöl illyet nem hallottál
Mellyel most engemet megh is torkolhatnál.

Az utolsó vsz. helyett az ítéletnek hosszabb tréffás latin prózai lezárása és a Bacchustól a falernumi kérésére kiadott irat hitelesítő záradéka következik. Minden helyi vonatkozás, amely az 1658.-i kéziratba utólagos változtatás útján került be, hiányzik; Krakko és a lengyelek állnak, ahol helyükbe ott Nyitrát és a lengyeleket írták, stb. E szöveg mégis mindenesetre későbbi amannál. Az esztergomi kézirat legelső darabjai közt is vannak a XVII. század utolsó évtizedéből valók: A dialogus e változatát is abból a kéziratból készíthették, amelyből a Badics-féle szöveg származott. Maga a Hölischer-féle *Gyűjtemény* is az Esterházyak környezetében keletkezhetett. Három epitaphium van benne, amely Estoras nádor házanépéről — az egyik nejről — szól.

A *dialogus* témájának hazai kedveltségét egyébként még más tények is bizonyítják. Thaly a *Vitézi énekek* II. kötetében¹ közölte a múzeum Oct. hung. 39. számú kéziratából töredékesen *A bor majd a víz dícséreti* című kuruckori verset; ebben Bacchuson és Neptunuson kívül híveik csoportjainak képviselői is megszólalnak, de érveik közül sok, főleg a tekintélyen, a Szentírásan alapulók, megvannak a latin dialogusban is. Ugyanez áll részben Cybeleius (Hagymásai) Bálint 1517-ben Hagenauban megjelent *Opusculum de laudibus et vituperiis vini et aquae* című latin (próza) deklamációjára.

WALDAPFEL JÓZSEF.

BARÓTI SZABÓ DÁVID LEVELE VÁLYI ANDRASHOZ.

Vályi András 1798-ban bepanaszolta Landerer János Mihályt, hogy munkáiból több példányt nyomott, mint amennyit ő rendelt, s azok eladásával megkárosította őt. A helytartótanácsból elrendelt vizsgálat folyamán 1794 április 21-én a maga álláspontját részletesen megvilágító nyilatkozatot küldött az egyetemi tanács úlján. Ebben hivatkozik íróársai hasonló tapasztalataira is — köztük Batsányiéra és Kazinczyéra — s E alatt csatolja Szabó Dávid² legutóbb hozzáfírt levele idevágó részét hiteles másolatban.³

¹ 115—124. l.

² Mindhármukkal kassai iskolafelügyelő korában kötött barátságot.

³ Orsz. L.-tár. Helyt. 10329. 39. Rev. libr. No. 3. 1794.

A levél jellemző a kiadói viszonyokra általában s Szabó több kötete megjelenésének történetére:

Barátom! Landerer Úr ellen hogy panaszt akartok tenni, nem tudálom. Az ő műhelyében két ízben rítul vízre vittem magam is. Először, midőn az én költségre nyomtatott *Verskoszorút*, minnek előtte el-adhatnék belőlle valamit (magának is annyit készítvén, hogy az enyimnek tsak nem hasonfele volna) az orrom előtt Praenumeratióra ki tette. Hszor *A' Kisded szótáris* nála az én pénzemen jött - ki. Ebből ily formán gazdálkodott magának, egy egy nyomtatványt 15 kron árulván, holott én az enyimért tsak 7et kértem, ő mégis hamarább el-adta maga részére, jobb alkalmatossága lévén hozzá. Maga volt e' Landerer a vétkes, vagy pedig a Factora? bizonyosan nem tudom. Azt gondolhatom, hogy a tseléd az Ura' hasznát néha magának kárávalis keresi. Szemekre vettem ezen tselekedetet, de külömben tsak elnyögtem, mivel eleinten két rendbéli munkáim fizetés nélkül nyomtatták - ki, s azon kívül 50 nyomtatványt - is adtak számomra. Ezen mint egy elengedésemet ők magok is tudják. Egyenesen más okom nem lévén, hogyan támadhatom - meg? Ha még továbbis fogják halogatni Vanierem nyomtatását, melly a' tavalyi tüztől fogva mind eddig hevert; engemet is fel-háborítanak, 's ezen úttal mellesleg előbbeni tselekedetekért - is pirúlni fognak. Mind eddig tsak biztatással tartott a jó Factor. Máí napra határoztam a kenyér megszégését. Ha ma sem lesz Ura szavának, részemről is perbe fog idéztetni. Te azomban derekason élhetsz ezen ellennek én töllem adott bizossággal kívánságodnak elérésére. Ki-írhatod szavaimat 's Instántziádba foglalhatod. . . . Kassán Bőjtnás hav. 17^{dik} napj. 1794. Igaz Barátod Szabó Dávid.

Közlő: WALDAPFEL JÓZSEF.

AMADE LÁSZLÓ ISMERETLEN LEVELEI.

A roffi Borbély-család levéltárában szép gyöngybetűs, aranysegélyű Amade-levelekre bukkantam. Többnyire gazdasági vonatkozásúak; a fiatal Amade a Borbély-familiával valószínűleg első felesége révén került összekötésbe, ki Orczy-leány volt s így közeli atyafiságban volt Orczy Lőrincsel, a költővel, és ennek öccsével, Istvánnal, kik a Borbély-családdal a legszorosabb gazdasági nexusban állottak. A levelekben, melyek az 1731—36-iki évek között íródtak, két nagyon érdekes, Amadéra jellemző adatot találtam: először híres «csikó» szeretetének megerősítését, amelyre Vértesy Jenő 1902-es IK-beli publikáció-sorozatában célzott — az 1731 és 1732-iki levelek szólnak erről — és másodsor új adat az 1731 ápril. 18-as levélben Amadénak egy Gyöngyösi-kézirat utáni érdeklődése. Hogy Gyöngyösi melyik művének milyen kéziratát kérte — «resolválni» akarván magát az «kinyomtatására» — nem lehet megállapítani.

¹ A *Paraszi majorság* második kiadása meg is jelent ez évben.